

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАГАЛЬНИХ ВИМОГ, ЩО ВИСУВАЮТЬСЯ ДО КАНДИДАТІВ НА ПОСАДУ СУДДІ ВИЩОГО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО СУДУ

ADMINISTRATIVE AND LEGAL CHARACTERISTICS OF GENERAL REQUIREMENTS FOR CANDIDATES FOR THE POSITION OF JUDGE OF THE HIGHER SPECIALIZED COURT

Шуцько М.Г., аспірант
кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки

*Навчально-науковий інститут права
Сумського державного університету*

Метою статті є адміністративно-правова характеристика загальних вимог, що висувуються до кандидатів на посаду судді Вищого спеціалізованого суду. Важливість посади судді зумовлює існування певних чітких вимог, яким має відповідати особа, що претендує на заняття цієї посади. Такі вимоги стосуються як професійних якостей такого спеціаліста, так і особистісних. На нашу думку, такі вимоги можуть бути загальними, тобто характерними для всіх суддів, а також специфічними, притаманними лише суддям Вищих спеціалізованих судів і зумовленими специфікою підсудності конкретного Вищого спеціалізованого суду.

Загальні вимоги до кандидатів на посаду судді закріплені у статті 69 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». До них належать такі: 1) приналежність до громадянства України; 2) віковий ценз (не молодший тридцяти і не старший шістдесяти п'яти років); 3) наявність вищої юридичної освіти; 4) стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років; 5) наявність високоморальних особистих якостей; 6) компетентність; 7) володіння державною мовою. Принциповість загальних вимог зумовлює необхідність їх детального тлумачення.

Аналізуючи вимоги, які висувуються до претендентів на посаду судді, хотіли б зауважити про відсутність статевого цензу. Водночас слід додати, що існуючий перелік вимог не є досконалим. Зокрема, на нашу думку, враховуючи досвід інших юридичних професій, доцільно б було запровадити ще одну вимогу до претендентів на посаду судді – стажування на посаді судді під наглядом судді-куратора. Стажування повинно відбуватися в суді тієї юрисдикції, в якому майбутній суддя бажає працювати. Таким чином кандидат може достеменно уявити весь обсяг роботи в режимі реального часу.

Зроблено висновок, що добір суддів є складним і тривалим процесом, спрямованим на формування висококваліфікованого та неупередженого суддівського корпусу. З цією метою законодавством встановлюється низка вимог до претендентів на посаду судді загалом і Вищих спеціалізованих судів зокрема.

Ключові слова: суддя, професійний добір, професійні вимоги, загальні вимоги, Вищий спеціалізований суд.

The purpose of the article is the administrative and legal characteristics of the general requirements for candidates for the position of a judge of the High Specialized Court. The importance and significance of a judge's position presupposes the existence of certain clear requirements that a person applying for the position must meet. Such requirements apply to both the professional qualities of such a specialist and personal. In our opinion, such requirements may be general, ie specific to all judges, as well as specific, specific only to judges of the High Specialized Judges and due to the specific jurisdiction of a particular High Specialized Court.

General requirements for candidates for the position of a judge are enshrined in Article 69 of the Law of Ukraine "On the Judiciary and the Status of Judges". These include the following: 1) belonging to the citizenship of Ukraine; 2) age requirement (not younger than thirty and not older than sixty-five years); 3) availability of higher legal education; 4) experience of professional activity in the field of law for at least five years; 5) the presence of high moral personal qualities; 6) competence; 7) knowledge of the state language. The principle of general requirements necessitates their detailed interpretation.

Analyzing the requirements for candidates for the position of a judge, we would like to positively note the lack of sexual qualifications. At the same time, we would like to note that the existing list of requirements is not perfect. In particular, in our opinion, taking into account the experience of other legal professions, it would be appropriate to introduce another requirement for applicants for the position of a judge – internship as a judge under the supervision of a supervising judge. The internship must take place in the court of the jurisdiction in which the future judge wishes to work. Thus, the candidate can accurately represent the entire scope of work in real time.

It is concluded that the selection of judges is a complex and long-term process aimed at forming a highly qualified and impartial judiciary. To this end the legislation sets a number of requirements for candidates for the position of a judge in general and for Supreme Specialized Judges in particular.

Key words: judge, professional selection, professional requirements, general requirements, Supreme Specialized Court.

З'ясування сутності усіх складників у структурі адміністративно-правового статусу судді Вищого спеціалізованого суду є запорукою об'єктивного та комплексного дослідження цієї категорії. Авторитет судової влади насамперед залежить від її носіїв – суддів. Судова влада завжди в центрі уваги широкої громадськості, законодавців і науковців, а також європейської та міжнародної спільноти. Звичайно, діяльність судового персоналу повинна базуватися на конституційних принципах прозорості, демократії, рівних можливостей, верховенства права, неупередженості та об'єктивності [1, с. 201]. Загалом добір професійних суддів по праву вважається одним із базових першочергових етапів кадрового забезпечення судочинства. Він полягає у сутнісному аналізі особистих якостей претендента, на його основі формуються висновки про відповідність або невідповідність посаді судді [2, с. 70].

Важливість посади судді зумовлює існування певних чітких вимог, яким має відповідати особа, що претендує на заняття цієї посади. Такі вимоги стосуються як професійних якостей такого спеціаліста, так і особистісних. На нашу думку, такі вимоги можуть бути загальними, тобто характерними для всіх суддів, а також специфічними, притаманними лише суддям Вищих спеціалізованих судів і зумовленими специфікою підсудності конкретного Вищого спеціалізованого суду.

Загальні вимоги до кандидатів на посаду судді закріплені у статті 69 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». До них належать такі: 1) приналежність до громадянства України; 2) віковий ценз (не молодший тридцяти і не старший шістдесяти п'яти років); 3) наявність вищої юридичної освіти; 4) стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років; 5) наявність високо-

моральних особистих якостей; 6) компетентність; 7) володіння державною мовою [3].

Принциповість загальних вимог зумовлює необхідність їх детального тлумачення. Першою з них є приналежність до громадянства України. Варто зауважити, що попри те, що відповідно до Основного Закону України на іноземців поширюється національний режим, все ж мають місце певні обмеження, зокрема і щодо заняття деяких посад. Правосуддя в Україні здійснюється іменем України, тому виносити рішення має особа, яка належить до громадянства України.

Згідно зі статтею 1 Закону України «Про громадянство України» громадянство України – правовий зв'язок між фізичною особою і Україною, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов'язках [4]. Хотіли б зауважити, що обмежень для претендентів на посаду суддів щодо підстав набуття громадянства та строку перебування у громадянстві України законодавством не визначено. Так, громадянами України є: 1) усі громадяни колишнього СРСР, які на момент проголошення незалежності України (24 серпня 1991 року) постійно проживали на території України; 2) особи, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних чи інших ознак, які на момент набрання чинності Законом України «Про громадянство України» (13 листопада 1991 року) проживали в Україні і не були громадянами інших держав; 3) особи, які прибули в Україну на постійне проживання після 13 листопада 1991 року і яким у паспорті громадянина колишнього СРСР зразка 1974 року органами внутрішніх справ України внесено напис «громадянин України», і діти таких осіб, які прибули разом з батьками в Україну і на момент прибуття в Україну не досягли повноліття, якщо зазначені особи подали заяви про оформлення належності до громадянства України; 4) особи, які набули громадянство України відповідно до законів України та міжнародних договорів України [4].

Наступний ценз, що висувається до претендента на посаду судді, – це віковий. Протягом тривалого часу віковий ценз для суддів в Україні становив 25 років. Така вимога здавалася досить суперечливою, оскільки суддя має виносити рішення на основі внутрішнього переконання. Водночас говорити про сформованість внутрішнього переконання за умови відсутності життєвого досвіду вкрай важко. Нині віковий ценз для суддів підвищили і згідно зі статтею 127 Конституції України він становить 30 років. Позитивним, на нашу думку, є й чітке регламентування граничного строку для заняття суддівської посади – 65 років [5, с. 61].

Щодо зарубіжного досвіду, то, як свідчить практика, мінімальний вік для заняття посади судді в Україні є одним із найнижчих. Для прикладу, у Федеративній Республіці Німеччина мінімальний вік для претендування на посаду судді у вищих федеральних судах складає 35 років. Як свідчить практика, професійними судьями у Великій Британії не стають особи, молодші 40 років, частіше це особи, які досягли 50-річного віку, і старші. Водночас граничний вік для заняття посади судді становить 70 років. У Канаді на момент призначення вік більшості суддів складає близько 50 років [6, с. 160].

Ще однією важливою вимогою, яка висувається до претендента на посаду судді, є наявність вищої юридичної освіти. Згідно зі статтею 5 Закону України «Про вищу освіту» підготовка фахівців з вищою освітою здійснюється за відповідними освітніми чи науковими програмами на таких рівнях вищої освіти: початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти; перший (бакалаврський) рівень; другий (магістерський) рівень; третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий) рівень; науковий рівень [7]. Однак законодавець у частині 6 статті 69 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» чітко зазначає, що

вищою юридичною освітою є лише вища юридична освіта ступеня магістра (або прирівняна до неї вища освіта за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста), здобута в Україні, а також вища юридична освіта відповідного ступеня, здобута в іноземних державах та визнана в Україні в установленому законом порядку [3].

Другий (магістерський) рівень вищої освіти передбачає набуття здобувачами вищої освіти здатності до розв'язування задач дослідницького та/або інноваційного характеру у певній галузі професійної діяльності. Магістр – це освітній ступінь, що здобувається на другому рівні вищої освіти та присуджується закладом вищої освіти (науковою установою) в результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми. Ступінь магістра здобувається за освітньо-професійною або за освітньо-науковою програмою [7].

На нашу думку, необхідність здобуття другого рівня вищої освіти зумовлена важливістю ґрунтовної теоретичної підготовки майбутнього судді, яка не може бути цілком досягнута протягом навчання за першим рівнем вищої освіти. Крім того, повноваження, які покладаються на суддю, базуються на потребі вирішення складних життєвих ситуацій, що вимагають прийняття інноваційних рішень. Здатність до проведення глибоких законодавчих досліджень і прийняття на їх основі об'єктивних, обґрунтованих і правильних рішень може бути сформована лише протягом навчання за другим рівнем вищої освіти. Саме тому, на нашу думку, наявність вищої юридичної освіти є цілком обґрунтованою та виваженою вимогою, що висувається до всіх претендентів на посаду судді.

Четверта вимога – це наявність стажу професійної діяльності у сфері права. Стажем професійної діяльності у сфері права відповідно до частини 6 статті 69 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» є стаж професійної діяльності особи за спеціальністю після здобуття нею вищої юридичної освіти [3]. В Україні стаж професійної діяльності для судді повинен бути щонайменше п'ять років. У Великобританії більшість судових посад потребують відповідної юридичної кваліфікації, яка тривала б протягом п'яти чи семи років залежно від інстанції суду [8]. Водночас мають місце й випадки, коли формальні вимоги до юридичного стажу претендента на посаду судді взагалі не висуваються, наприклад, у Туркменістані [9, с. 237].

В Україні стаж роботи у галузі права визначається на підставі записів у трудовій книжці. У необхідних випадках можуть бути витребувані копії наказів про призначення на посаду, посадові інструкції та інші відомості про характер роботи, що виконується чи виконувалася кандидатом на посаду судді. Також до такого стажу може бути зарахована робота на інших посадах, за умови, якщо вона безпосередньо пов'язана із захистом прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб, зміцненням законності та правопорядку і потребує знань у різних галузях права та вміння застосовувати їх на практиці [10, с. 35]. У цьому контексті слушним видається чітке окреслення повного переліку посад, робота на яких буде зараховуватися до стажу роботи у галузі права при призначенні особи на посаду судді. Наприклад, Л. Скомароха вважає за необхідне розмістити такий перелік безпосередньо у тексті Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [10, с. 35]. Водночас, на нашу думку, можливо обмежитися й роз'ясненням Вищої ради правосуддя чи Вищої кваліфікаційної комісії суддів.

Відносно компетентності судді, то єдине, на чому хотіли б наголосити, це те, що компетентність судді не може бути обмежена лише професійною обізнаністю у законодавстві, процедурах відправлення правосуддя, а й повинна включати психологічну та комунікативну компетентності.

Психологи не применшують значення професійної підготовки та досвіду роботи і роблять акцент на розвитку

психічних якостей судді. Ю. Тарасова, пропонуючи у своєму дисертаційному дослідженні методику професійного психологічного відбору кандидатів на посади суддів [11, с. 15], дійшла висновку, що як професійно важливі психічні якості судді слід розглядати і ті, які, не впливаючи безпосередньо на успішність його поточної діяльності, можуть перешкоджати розвитку негативних процесів емоційного вигорання та професійної деформації особистості судді. Цей аспект професійної компетентності суддів надзвичайно важливий, тому що судді відносяться до групи професіоналів, у значній мірі схильних до синдрому «емоційного вигорання» як представників комунікативної професії типу «людина-людина».

Ще однією вимогою, яка висувається до претендента на посаду судді, є володіння державною мовою. В Україні діє принцип державної мови судочинства. У судах України судочинство провадиться, а діловодство здійснюється державною мовою. У судовому процесі може застосовуватися інша мова, ніж державна, у порядку, визначеному процесуальними кодексами України та Законом України «Про судоустрій і статус суддів». Суди ухвалюють рішення та оприлюднюють їх державною мовою у порядку, встановленому законом. Текст судового рішення складається з урахуванням стандартів державної мови.

Для забезпечення реалізації цього принципу на якісному та гідному рівнях судді повинні володіти державною мовою на високому рівні. Цей обов'язок закріплено й у статті 9 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», згідно з якою судді, які обрані чи призначені відповідно до Конституції України та здійснюють правосуддя на професійній основі, члени та дисциплінарні інспектори Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, члени Вищої ради правосуддя зобов'язані володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків. Рівень володіння державною мовою суддями засвідчується державним сертифікатом про рівень володіння державною мовою, що видається Національною комісією зі стандартів державної мови відповідно до цього Закону [12]. Шкала рівнів володіння державною мовою визначає три загальні рівні навичок: початковий – А, середній – В і рівень вільного володіння мовою – С.

Щодо особистих якостей судді, то, безумовно, суддівські повноваження повинні надаватися лише особі, яка відома своєю чесністю та здатністю захищати іншу особу, якій пред'являються серйозні звинувачення, підкріплені наявністю і обвинувачів, і звинувачувальних доказів. Це питання постає тільки в правдивості висунутого обвинувачення [13, с. 78]. Судді не повинні бути ізольовані від суспільства, в якому вони живуть, оскільки судова система може функціонувати належним чином тільки в тому випадку, якщо судді пов'язані з реальним життям. Судді як громадяни мають основні права і свободи, які насамперед захищає Європейська конвенція про права людини (свобода вираження поглядів, свобода совісті). Для цього судді повинні мати можливість займатися позасудовою діяльністю на свій вибір.

Однак така діяльність може загрожувати їх неупередженості, а в деяких випадках навіть їх незалежності. Щоб уникнути цього, необхідно встановити розумну рівновагу між допустимим ступенем залученості в суспільне життя і необхідністю бути і сприйматися іншими людьми неза-

лежними і неупередженими при виконанні своїх посадових обов'язків. Необхідно завжди шукати відповіді на запитання, чи залучений суддя у діяльність, яка може об'єктивно скомпрометувати його незалежність чи неупередженість у певному громадському контексті.

Особливе місце серед особистих якостей судді, безперечно, відіграє його доброчесність, тобто позитивна моральна якість, заснована на свідомості та волі людини, що є узагальненою стійкою характеристикою людини, її способу життя, вчинків. Ця якість характеризує готовність і здатність особистості свідомо і неухильно концентруватися на принципах добра та справедливості у своїй діяльності та поведінці [14, с. 387].

Категорія «доброчесність» належить до основних категорій етики, відображає певну мораль, що має суб'єктивний характер і означає результат присвоєння певних стійких позитивних моральних характеристик у поведінці особистості. У найзагальнішому розумінні цілісність державної влади може означати високу моральну характеристику її представників, діяльність яких спрямована на досягнення добра для кожної людини та для суспільства загалом [15].

Аналізуючи вимоги, які висуваються до претендентів на посаду судді, хотіли б зауважити про відсутність ставтевого цензу. Відповідно до статистичних даних Вищої кваліфікаційної комісії суддів нині в Україні серед суддів більше жінок – 2771, ніж чоловіків – 2517. У 2020 році за результатами конкурсів на зайняття вакантних посад суддів Верховного Суду та Вищого антикорупційного суду Указами Президента України призначено 42 суддів, які не обіймали посад судді раніше, з них 13 – жінки [16].

Водночас хотіли б зауважити, що існуючий перелік вимог не є досконалим. Зокрема, на нашу думку, враховуючи досвід інших юридичних професій, доцільно б було запровадити ще одну вимогу до претендентів на посаду судді – стажування на посаді судді під наглядом судді-куратора. Стажування повинно відбуватися в суді тієї юрисдикції, в якому майбутній суддя бажає працювати. Таким чином, кандидат може достеменно уявити весь обсяг роботи в режимі реального часу, а професійні судді можуть сформулювати певні висновки, які повинні оцінювати здатність людини виконувати завдання судді. Стажування може бути введено між часом, коли кандидат проходить перевірку кваліфікації, та рекомендацією. Таким чином існуючий кадровий резерв на посади суддів міг би стати дієвим. Законодавче врегулювання необхідності проходження стажування надасть можливість рекомендувати на посаду судді осіб, які показали кращі знання і випробували їх на практиці [10, с. 39].

Добір суддів є складним і тривалим процесом, спрямованим на формування висококваліфікованого та неупередженого суддівського корпусу. З цієї метою законодавством встановлюється низка вимог до претендентів на посаду судді загалом і Вищих спеціалізованих суддів зокрема. Вказані вимоги пропонується поділяти на загальні, тобто характерні для всіх суддів без винятку (приналежність до громадянства України; віковий ценз; наявність вищої юридичної освіти; стаж професійної діяльності у сфері права; наявність високоморальних особистих якостей; компетентність; володіння державною мовою) та спеціальні, що висуваються тільки до претендентів на посаду судді у Вищих спеціалізованих судах України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Логвиненко М.І. Добір суддів на посади: український та міжнародно-правовий досвід. Генезис генія: науково-періодичне професійне видання. Женева (Швейцарія): *Міжнародний науково-практичний конгрес економістів та правників*, 2014. С. 201–206.
2. Серденський В.В. Адміністративно-правове регулювання кадрового забезпечення адміністративних судів України : дисертація д-ра філ. наук, спец.: 12.00.07 / Науково-дослідний інститут публічного права. Київ, 2020. 284 с.
3. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02 червня 2016 року № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2016. № 31. Ст. 545.
4. Про громадянство України : Закон України від 18 січня 2001 року № 2235-III; ред. станом на 25 липня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 13. Ст. 65.

5. Конституція України станом на 1 січня 2020 року. *Верховна Рада України*. Харків : Право, 2020. 82 с.
6. Дідовець О. Особливості статусу суддів та формування суддівського корпусу в Україні (порівняльний аспект). *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2011. Випуск 98 (Частина I). С. 159–161.
7. Про вищу освіту : Закон України № 1556-VII від 01 липня 2014 року. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2014. № 37–38. С. 2716. Ст. 2004.
8. About the judiciary. *Courts and Tribunal Judiciary* : website. URL: <https://www.judiciary.uk/about-the-judiciary/> (Last accessed: 29.04.2021).
9. Обзор судебных систем стран Центральной Азии. Москва : ИД «Юриспруденция», 2015. 328 с.
10. Скомороха Л.В. Організаційно-правові та процедурні аспекти практики формування суддівського корпусу в Україні. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2010. № 1. С. 31–41.
11. Тарасова Ю.Н. Профессиональный психологический отбор кандидатов на должности федеральных судей : автореф. дис. к. психолог. наук: 19.00.03; Академия права и управления Федеральной службы исполнения наказаний. Казань, 2005. 27 с.
12. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України № 2704-VIII від 25 квітня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2019. № 21. Ст. 81.
13. Марченко М.Н. Судебное правотворчество и судебное право. Москва : Проспект, 2008. 526 с.
14. Тофтул М.Г. Сучасний словник з етики : Словник. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 416 с.
15. Бангалорські принципи діяльності судді : Резолюція 2006/23 економічної та соціальної ради ООН від 27 липня 2006 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_j67 (дата звернення: 21.04.2021).
16. Звіт «Суддівська етика – принципи, цінності та якості». Генеральна Асамблея Європейської мережі рад юстиції. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2018/05/Curriculum_Jud_Ethics_print.pdf (дата звернення: 21.04.2021).